

УДК 81'37=124=13

СЕМАНТИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ВІД «МОЛИТИ» ДО «ГОВОРИТИ» ЯК УНІВЕРСАЛЬНЕ ЯВИЩЕ: ЕТИМОЛОГІЧНИЙ ЕТЮД

Мікіна О.Г.,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053,
emel39@ukr.net

У статті підкреслено існування закономірностей у семантичній еволюції лексем, проаналізовано стан розвитку сучасної історичної семантики, запропоновано методуку, спрямовану на об'єктивність семасіологічного дослідження, розглянуто схему семантичної еволюції «молити» → «говорити» на прикладі латинського дієслова "ōrāre" та його романських континуантів, з'ясовано універсальність формування мовленнєвої семантики на базі значення «молити».

Ключові слова: діахронія, історична семантика, семантична еволюція, семантичні трансформації, семантичні універсалиї, дієслова мовлення.

Микина Е.Г.

Семантическая эволюция от «молить» до «говорить» как универсальное явление: этимологический этюд

В статье подчеркнута существование закономерностей в семантической эволюции лексем, проанализировано состояние развития современной исторической семантики, предложена методика, направленная на объективность семасиологического исследования, рассмотрена схема семантической эволюции «молить» → «говорить» на примере латинского глагола "ōrāre" и его романских континуантов, определена универсальность формирования речевой семантики на базе значения «молить».

Ключевые слова: диахрония, историческая семантика, семантическая эволюция, семантические трансформации, семантические универсалии, глаголы речи.

Mikina O.G.

Semantic evolution from "pray" to "talk" as a universal phenomenon

The article addresses regularities in lexical semantics' evolution. The paper considers modern trends in the field of historical semantics and suggests objectivity-enhancing methods aimed at semasiological study. The said methods follow a number of rules: analysis is carried out on the basis of the full lexemes' bodies with specific meaning in the language under investigation; semantic grouping is analyzed in the process of its evolution, from protolanguage to the modern state of the languages under investigation; as many related languages as possible are analyzed thus making results and conclusions more objective and providing ground for generalization; results concerning regularities in lexemes' meaning evolution in a certain language are tackled through the prism of previously discovered semantic transitions in lexemes' semantics in other Indo-European languages therefore avoiding errors and demonstrating relativity of the considered regularities. Verbs denoting intellectual, mental and physical activity of a person give ample opportunities for semantic transformations study. Our primary focus is the way of these lexemes' semantics' formation. The article examines the pattern of semantic evolution 'pray' → 'talk' employing the Latin verb ōrāre and its Romance continuants. The results of analysing a large body of empiric material allows stating that semantic transformations underlying

*the evolution of *ōrāre* are typical from the viewpoint of both realization within Romance areal and registering universality of similar semantic changes in the Indo-European linguistic space.*

Key words: *diachrony, historical semantics, semantic evolution, semantic transformations, semantic universalities, verbs of speech.*

У межах історичної семантики давно виникла і поступово набирає підтримки гіпотеза про існування закономірностей у семантичній еволюції лексем. Сприяли цьому напрацювання, які прямо або опосередковано доводили, що розвиток значень відбувається не випадково, а за певними схемами, які дають змогу говорити про семантичні універсалії. Тут ідеться не тільки про етимологічні словники (наприклад, Ю. Покорного, А. Ерну і А. Мейє, А. Вальде та ін.), роль яких у підготовці до семасіологічних досліджень, спрямованих на пошук таких універсалій, була неоціненною, але й про роботи, які відстежували значеннєву динаміку і тим самим створювали базу для пошуку закономірностей саме в площині семантичних трансформацій. Це, наприклад, праці Е. Бенвеніста, М.М. Покровського, О.О. Потебні, В.І. Абаєва, О.М. Трубачова, Р.О. Будагова, В.М. Топорова, В'яч. Вс. Іванова, Т.В. Гамкрелідзе, А.О. Білецького, В.В. Левицького та інших лінгвістів, чий дослідження доводять, що схеми семантичного розвитку лексем у будь-якій мові є схожими, якщо не спільними, а значеннєва еволюція людської мови в цілому виявляється універсальною. Примітно, що останнім часом спостерігається певне пожвавлення у пошуку «семантичних переходів», імпульс якому дали, без сумніву, праці А. Залізняка, насамперед її робота над «Каталогом семантичних переходів у мовах світу» (див. про це [6, 410]).

Проте хотілось би бачити у сучасній лінгвістиці дослідження, що продовжують великі традиції попередніх епох, дослідження, пов'язані з діахронічними студіями, з історичною семантикою, з етимологією. На щастя, такі роботи є, хоча в українському мовознавстві їх небагато. Серед найбільш вагомих сучасних фахівців історичної семантики варто назвати імена О.Б. Ткаченка, О.І. Іліаді, О.В. Іваненка, не можна не згадати молодих дослідників, які також працюють у порівняльній семасіології, — І.М. Коротка, А.О. Федорова.

Сила історичної науки, зокрема історичної лінгвістики, полягає в можливості дати неспростовні матеріальні докази будь-якій ідеї, будь-якій теорії. Роботу з пошуку семантичних універсалій, *актуальність* якої не викликає сумніву, ми пропонуємо називати доказовою семасіологією, а це вимагає дотримання певної *методики*, спрямованої на об'єктивність результатів дослідження. Основні положення цієї методики передбачають дотримання таких правил: аналіз проводиться на базі

повного корпусу лексем із конкретним значенням у досліджуваній мові; кожне семантичне угруповання аналізується у процесі його еволюції від прамови до сучасного стану мов, що досліджуються; до аналізу залучається якомога більша кількість споріднених мов, що робить результати і висновки більш об'єктивними і дає більше підстав для узагальнень; результати щодо закономірностей у розвитку значень лексем певної мови розглядаються крізь призму свідчень семантичної еволюції лексем із тим самим значенням в інших індоєвропейських мовах, що дає змогу уникнути хибних висновків і не сприйняти певну регулярність за абсолютну закономірність (див. про це, наприклад [9]).

Широкі можливості для дослідження семантичних трансформацій дають, зокрема, дієслова мовлення, які пов'язані з інтелектуальною, психічною, фізичною діяльністю людини, що передбачає цікавий шлях формування семантики цих лексем. Проведений історико-семасіологічний аналіз на матеріалі латинських і романських дієслів мовлення зі значенням «говорити, розмовляти» дає змогу констатувати, що семантичні трансформації, які лежать в основі їх розвитку, є типовими з точки зору як реалізації в межах романського ареалу, так і перевірки універсальності цих семантичних змін в індоєвропейському мовному просторі. Типовість семантичних універсалій засвідчується й тим, що певні семантичні зміни відбувалися не тільки у різних споріднених та неспоріднених мовах, але й у різні періоди, у різні за тривалістю відрізки часу і навіть на іншомовному ґрунті у запозичених лексемах (докладно див. про це [8]). Загалом список зафіксованих семасіологічних типологій (трансформацій) є таким: 1) *показувати* → *говорити*, *розмовляти*; 2) *молити* → *говорити*; 3) семантика звуконаслідування → *говорити*; 4) *слово*, *мова* → *говорити*; 5) *думати*, *розмірковувати* → *говорити*; 6) *творити*, *робити* → *говорити*; 7) значення дії, руху → *говорити*.

Метою даної статті є демонстрація шляхів формування семантичної структури дієслів мовлення на базі значення *молити*. Такий варіант семантичної трансформації актуалізувався у процесі роботи з латинським емпіричним матеріалом, де одним із базових дієслів зі значенням *говорити* було дієслово *ōrāre*, в еволюції якого втілювалася саме ця типологія, і варто зазначити, що результати, отримані в процесі дослідження *ōrāre* та його континуантів у романських мовах, не були прогнозовані заздалегідь.

Дієслово *ōrāre* було багатозначною лексемою у латинській мові, окрім значення *говорити*, воно вживалося у класичній латині зі значеннями *просити*, *благати*, *молити*. Переважна більшість лексикографічних ресурсів подає значення *говорити* як перше і основне, інші визнані джерела на перше місце серед дефініцій дієслова *ōrāre* ставлять ті, що пов'язані з ритуальною лексикою, підкреслюючи його зв'язок з мовою релігії [2, 712; 14, 446–447; 22, 832; 32, 224]. Можливо, другий погляд зумовлений як подальшим семантичним розвитком цієї лексеми, оскільки неолатинські мови закріпили в ранні періоди своєї історії саме значення *просити*, *благати*, *молити*, так і тими значеннями, які мали споріднені з *ōrāre* лексеми у давніх індоевропейських мовах. Принаймні етимологічні дослідження доводять, що витоки *ōrāre* знаходяться в індоевропейських позначеннях релігійних обрядів, пов'язаних зі зверненнями до богів [1, 802–803].

Обидва значення використовувалися паралельно і у той чи інший період розвитку латинської мови виходили на перший план. Так, Апулей в «Метаморфозах» вживає *ōrāre* в обох значеннях — і *говорити*, і *просити*, проте заради справедливості варто зазначити, що приклади із семантикою *просити* численніші, пор.: “Quid, oro, me post Lethaea rocula iam Stygiis paludibus innatantem ad momentariae uitae reducit officia?” (Ap. Met. L. II, 29) (всі аналізовані у статті латинські тексти можна знайти на сайті <http://www.thelatinlibrary.com>) — «Навіщо, кажу, того, хто скуштував чашу Летеї і вже проплив стигійське болото, до швидкоплинного життя повертати?»; “Oro te” inquam “aulaeum tragicum dimoueto et siparium scaenicum complicato et cedo uerbis communibus” (Ap. Met. L. I, 8) — «Прошу тебе, сказав я, опустити трагічну завісу і згорни театральну ширму, давай говори простими словами».

На відміну від Апулея, Петроній в «Сатириконі» вживає *ōrāre* тільки у значенні *просити*, *благати*, *молити*. Як правило, у Петронія зустрічаємо форму першої особи однини саме для вираження значення прохання, часто це дієслово супроводжує інше із тим самим значенням, що посилює потрібний ефект, пор.: “...petoque et oro ne nocturnas religiones iocum risumque faciatis” (Pet Sat, XVII) — «...прошу тебе і *благаю*, не роби нічні богослужіння об'єктом жартів і глуму».

Так само у комедіях Теренція, котрі є цікавими з огляду на народні тенденції у мові, *ōrāre* вживається у значенні *просити*: “...prorsus nescio / quo pacto hoc celem quod me oravit Myrrina” (Ter Hecyra, 444–445) — «...абсолютно не знаю, як приховати те, про що мене *попросила* Міррина». Таким чином, попри подання у переважній більшості латинських і романських словників дієслова *ōrāre* як лексеми, що у першу чергу означає *говорити*, можемо стверджувати, що тексти, написані

латинською мовою, фіксують це дієслово, як правило, зі значенням *просити*.

Протягом тривалого часу деякими джерелами поширювалася гіпотеза про походження *ōrāre* від латинського іменника *ōs, ōris* (< i.-e. **ōs* — *rom* [29, 784–785]). Не дивно, що такої думки, продиктованої логікою народної етимології, дотримувався Варрон, який писав: “Oro ab ore et perorat et exorat et oratio et orator et osculum dictum” [31, 36] — «Ого походить від *os*, так само як *perorat*, *exorat*, *oratio*, *orator* і *osculum*». Проте пов'язують *ōrāre* з *ōs, ōris* і деякі знані романісти (наприклад, [15, 237–238; 10, 83; 2, 712] та інші).

На користь гіпотези Варрона свідчить семантика самого латинського іменника *ōs, ōris*, оскільки серед його дефініцій є і поет. *мова*, *розмова*, а також *красномовство*, *дар слова* [2, 713]. Проте історична фонетика латинської мови пояснює *r* у формах непрямих відмінків іменника *ōs, ōris* лише регулярним переходом інтервокального індоевропейського *s* в *r*, тоді як *s* фінальне залишається без змін, що і спостерігається у цьому іменнику. А отже, індоевропейське **ōs* — *rom* має цілком логічний розвиток у вигляді латинського *ōs, ōris* із тим самим значенням. Натомість дієслово *ōrāre* походить від зовсім іншого індоевропейського кореня, а саме **ōr-*, **ər-*, який у індоевропейській прамові так само означав *говорити*, а також *кричати*, *викрикувати*, *звати* [29, 781].

Семантичний бік дослідження потребує перевірки, чи не були в індоевропейському просторі утворені дієслова зі значенням *говорити* від **ōs* — *rom*. Побічно це могло б створити доказову базу для потенційної деривації **ōs-* > **ōr-*. Виявляється, що переважна більшість зафіксованих лексем, похідних від кореня **ōs* — *rom*, зберегла первинне значення майже без змін, пор.: хет. *aiš*, род. відм. *iššašš* — *rom*, д.-інд. *āḥ* — *rom*, авест. *āh* — *rom*, с.-ірл. *á* (род. відм.) — *rom*, д.-інд. *oṣṭha* — *губа*, авест. *aošta* — *губа*, лат. *ostium* — *вхід*, *гирло*, прус. *austo* — *rom*, *āustin*, знах. відм. одн. — *морда*, *rom*, лит. *úostas* — *гирло*, ст.-сл. *usta* — *уста*, рос. *устъе* — *гирло*, укр. *вуста*, болг. *уста*, пол. *usta*, хорв. *usne* — *губи* і т.д. [1, 814; 29, 784–785; 22, 835]. Проте є поодинокі випадки у балто-слов'янській гілці індоевропейських мов, коли іменник, що походить від **ōs* — *rom*, ставав основою утворення дієслова мовлення, пор., ст.-сл. **оустити**, **наоустити** — *умовляти*, *переконувати*, д.-рус. **Ѹстити** — *спонукати*, рос. *устить*, *наустить* — *підмовляти*, *спокушати*, лит. *áuščioti* — *базікати*, *теревенити*, *шептатися*, лтс. *aušāt* — *базікати*, *теревенити* [11, 1282; 12, 172–174]. Наведені дієслова не мають широкого значення *говорити*, *розмовляти*, проте вони входять до ЛСГ дієслів мовлення.

Отже, ми не маємо права заявляти, що семантична модель *rom* → *говорити* взагалі невідома, а тому не може вважатися типовою, тобто такою,

що утворює типологію. Матеріал для цього дають і романські мови. Так, іменник *ōs, ōris* не витримав конкуренції з іншими лексемами, які через поширені в народній мові метафору та метонімію прийняли на себе значення *рот*, в мовах західних провінцій, як-от: лат. *bissa* — *щока* (> іт. *bocca*, сард. *bokka*, пров., кат., ісп., порт. *boca*, фр. *bouche* — *рот*), на сході Романії — лат. *rōstrum* — *дзьоб птиці, морда тварини*, презирл. *ника, рило* (> рум. *rost* — *рот*, а в переносному значенні — *мова*), лат. *gula* — *горлянка, горло* (> рум., арум. *gură* — *рот, дар мови*). Цікаво, що латинський іменник *bissa* — *щока* в східнороманських мовах зберіг і розвинув первинні експресивні латинські значення, так, рум. *bisă* означає *щока, сідниці* [3, 319]. У ході подальшої еволюції в західних провінціях спостерігаємо появу старофранцузького дієслова *emboucher* (< *bouche*) — *розмовляти, яке сьогодні втратило значення, пов'язані з мовленням, і використовується лише як приставляти до рота або гнuzдати коня* (нагадуванням про старі дефініції є вислів *tal embouché* — *людина, яка розмовляє грубо*; в старофранцузькій мові вживали також *bien embouché* — *людина, яка розмовляє шляхетно*). В іспанській мові від іменника *boca* утворилося дієслово *boquear* — *відкривати рота, одним із не основних значень якого є вимовляти, багато говорити*. На сході від румунського іменника *rost* утворено дієслово *a rosti* — *вимовляти, розмовляти, говорити*. Поза романським ареалом типологію *рот* → *говорити* підтверджує й історія і.-е. кореня **teǵn̥th* — *щока, рот, який так само, як *ōs* — *рот*, зберіг первинне значення в германських мовах, пор. гот. *tiunþs*, д.-ісл. *тидр, тинп*, д.-англ. *тид*, д.-в.-н. *tund* — *рот* [29, 732–733], але сучасна англійська лексема *mouth* вживається і як іменник зі значенням *рот*, і як дієслово, що означає *говорити урочисто; декламувати, говорити гучно й виразно*. Отже, семантична еволюція, внаслідок якої іменник зі значенням *рот* приводить до появи дієслова мовлення, цілком можлива, проте не у випадку з латинським *ōs, ōris*.

Подібно до лат. *ōrāre* утвореними від **ōr-*, **ǝr-* є такі індоєвропейські дієслова: рос. *орать* — *голосно кричати*, серб. *орити се, орим се* — *відлунюватися* (єдине, за словами О.М. Трубачова, споріднене з російським *орать* утворення на слов'янському ґрунті); д.-інд. вед. *āruati* — *вихвалити*; гр. *ἀρῶμαι* — *молитися, благодати, бажати*, *ἀρῶω* — *кричати, говорити*; хет. *arūwāi* — *шанувати, просити, arīia* — *запитувати, подібно оракулу* [29, 781; 4, 109]. Як видно з наведених прикладів, сьогодні із лексем, що походять від **ōr-*, **ǝr-*, існують у живих мовах тільки слов'янські, грецькі дієслова, а також ті, що продовжують латинське *ōrāre*.

У подальшій еволюції в романському ареалі дієслово *ōrāre* зазнало певних змін. Так, у старофранцузькій мові *orer* було високочастотним

дієсловом і вживалося як у первинних значеннях *просити, молити*, так і в нових, що з'явилися у Середньовіччі — *бажати добра і бажати зла* [25, 427], пор.: “Plour Grinbert et prie et oure” [27, 1886] — «Плаче Грембер, і *просить*, і *благає*»; “En piez se dreche de poor, / Puis si li a oré bon jor” [27, 1469–1470] — «На ноги піднімається від страху, / потім *побав* йому доброго дня».

Після XV ст. дієслово *orer* поступилося місцем іншому дієслову зі значенням *просити* — *prier*, але в XVI ст. його ще можна було зустріти із новим значенням *звертатися з промовою* [26, 448], проте із цією семантикою *orer* з'являється вже як запозичення із класичної латини [14, 510], а у XVIII ст. значення *звертатися з промовою* вже викликало шок у носіїв французької мови. Сучасна французька мова повністю втратила дієслово *orer* і не включає його до своїх словників.

Іспанська та португальська мови зберегли усі латинські значення цього дієслова, проте значення *говорити* іберо-романські мови трансформували у *промовляти, говорити промову*, у словниках це значення фіксується XII ст. для іспанської мови і XIII — для португальської [17, 333; 18, 563]. Незважаючи на книжне походження іспанського *orar*, це дієслово в усі часи було частотним, проте його значення майже завжди пов'язані з релігією. Не дивно, що й пізні народнолатинські тексти, особливо релігійного змісту, містять велику кількість прикладів дієслова *ōrāre* у значенні *просити, благодати, молити*. Так, відомий романіст В. Вянянен, що досліджував, зокрема, текст «Опису подорожі Егерії», пов'язаної, без сумніву, з іспанською латиною, засвідчує 89 прикладів використання дієслова *ōrāre* у значенні *молити* і *ōrātio* у значенні *молитва* [30, 139]. Текст «Пісні про мого Сіда» не дає прикладів дієслова *orar*, проте іменник *oraçion* вживається виключно як *молитва*, пор.: “¡Nuestras oraçiones vayante delante!” [16, 853] — «Нехай наша *молитва* лине вперед!»

Зауважимо, що значення *просити*, хоча і збереглося за *orar* в іберо-романських мовах, є настільки пишномовним, що не спонукає носіїв іспанської та португальської мов до використання цього дієслова. Сучасні значення іспанського і португальського *orar* — *говорити промову; молитися; молити, просити* [20, 1366; 28; 21]. Каталанське *orar* передусім має релігійне значення *звертатися до Бога з молитвами*, друге його значення — це *публічно промовляти* [23, 1238].

Подібна ситуація щодо дієслова *ōrāre* склалася й в італійській мові. Тут *orare* вважається застарілою та книжною лексемою, що передає значення, пов'язані насамперед з релігійною семантикою — *молитися, виголошувати урочисту промову, благодати (божество), випрошувати, вимолювати* [24]. Із цими значеннями *orare* часто зустріча-

ється у Данте, пор.: “...ma de li occhi facea sempre al ciel porte, / *orando* a l’alto Sire, in tanta guerra, / che perdonasse a’ suoi persecutori” [19, 111–113] — «...але він очима відчиняв двері до неба і *просив* Господа, щоб у цій боротьбі він вибачив його гнобителів».

Таким чином, навіть тексти, написані староіталійською мовою, демонструють, що від значення *говорити* на італо-романському ґрунті не лишилося й сліду, та навіть значення *просити* в широкому сенсі не збереглося у сучасного дієслова *orare*.

Аналіз семантики латинського дієслова *orāre* продемонстрував, що давнє індоєвропейське значення кореня **or-*, **ar-* (*говорити*) є похідним від значення, пов’язаного з релігійним обрядом звернення до богів із проханнями. На італійському ґрунті значення *говорити* вийшло на перше місце в класичній і народній латинській мові, в старих романських мовах ця тенденція частково збереглася, проте подальший розвиток лексеми призвів до повернення первинного значення із втратою частотності у використанні дієслова і з його пересуванням на периферію семантичного об’єднання.

Еволюція значення від *молити*, *молитися* до *говорити* спостерігається й на прикладі іншої і.-є. лексеми, що використовувалася на позначення релігійного обряду жертвопринесення, а саме: **meldh* — *промовляти молитовні слова до Бога, молитися* [29, 722]. Рефлекси **meldh* доводять простежену нами можливу тенденцію до трансформації значення від *молити*, *молитися* до *говорити*, пор.: з одного боку, хет. *malda(i)* — *молитися, просити богів приношенням жертви*, вірм. *tal’et* — *молити, бажати добра*, лит. *maldyti, malдай* — *благати, meldžiū* — *просити, молитися*, псл. **modliti* — *звертатися із проханням до божества, здійснюючи жертвні обряди, приносячи в жертву худобу, їжу, напої*, ст.-сл. *moliti* — *молитися*, д.-рус. *молить* — *молити, приносячи жертву*, рос. *молить* — *просити, благати*, а з іншого — германські лексеми, в яких відбулася зазначена семантична еволюція, як-от: д.-сакс. *meldōn* — *оголошувати, повідомляти, видавати*, д.-англ. *meldian* — *оголошувати, пояснювати*, д.-в.-н. *meldōn, meldēn* — *оголошувати, доповідати, розповідати*, нім. *melden* — *повідомляти, сповіщати, розповідати, говорити* < герм. **malþjan* — *говорити (урочисто)* [5, 87–92; 1, 803].

В’яч. Вс. Іванов, згадуючи одну зі статей Е. Лароша, звертає увагу на чітку паралель у семантиці хетської і слов’янської лексем, пор.: «...хет. *malda(i)*-, на відміну від інших синонімічних хетських дієслів, означало “обіцянку принести жертву, спрямовану до божества для того, щоб вимолити в нього благодіяння”. Таким чином, значення цього дієслова в хетській мові точно відповідає значенню “про-

сити, благати через пожертвування”, яке було встановлено для загальнослов’янського **modliti* на підставі порівняння з такими словами, як рос. діалектне *молити* “різати, колоти тварин за відомим обрядом» [7, 26]. Лексема **modliti* дала ряд слов’янських слів, що входять сьогодні до ЛСГ дієслів мовлення зі значенням *просити*, пор. укр. *молити*, рос. *молить*, болг. *моля*, макед. *моли* — *просити, благати*, серб. *молити(се)* — *молити(ся), просити*, пол. *modlić* — *звертатися з молитвами до Бога; благати, просити* [5, 89–90]. За висновками В’яч. Вс. Іванова, порівняння значень хетського і слов’янських дієслів доводить правильність висновку про те, що слов’янське дієслово **modliti* мало значення, пов’язане з язичеською релігією давніх носіїв цих мов (пор. чес. *modla* — *ідол, кумир*).

У той же час, як ми зазначали, є інші споріднені і.-є. слова, котрі не мають у своїй семантичній структурі релігійної компоненти, пор.: д.-сакс. *meldōn* — *оголошувати, сповіщати*, д.-англ. *meld* — *оголошення, сповіщення, meldian* — *оголошувати, пояснювати*, д.-в.-н. *melda* — *донос, meldōn, meldēn* — *оголошувати*, нім. *melden* — *повідомляти, сповіщати, доповідати*, герм. **melþō* — *кликати, прикликати* [5, 90]. У цих германських словах, так само як і в хетській лексемі, що означає також *урочисто заявляти*, «очевидний вихід у передрелігійну семантику» [13, 202]. О.М. Трубочов вважає, що в поданих *verba dicendi* релігійне значення ще не викристалізувалося. На його думку, викладена гіпотеза «дещо міняє й погляди на природу мовного табу: вчені, здається, більше звикли вважати, що мовні заборони практикуються відносно вже існуючої лексики. У цьому можна засумніватися, висунувши у дусі думок, що розвиваються тут, положення про те, що заборони старіші за слова (виділено О.М. Трубочовим)» [13, 202].

Пояснення появи або відсутності мовного значення у розглянутих лексем може полягати і в наступній тезі: якщо в доісторичну добу жертвопринесення не передбачало вербального висловлення, а сутність сакральних дій полягала у покладанні на вівтар тварин, їжі тощо, у скропленні жертви вином, у інших діях, що були проявом мовчазного звернення до богів, то в подальшому такі магічні ритуали були замінені на вербальні звернення, тобто на молитву, що вимовляється словами. Саме так мовна семантика може розглядатися як вторинна щодо первісної обрядової, що не пов’язана з мовленням.

Аналіз походження і семантичної еволюції дієслова *orāre* ілюструє значеннєву трансформацію *молити* → *говорити*, яка є одним із зафіксованих варіантів усталення значення *говорити* як в романському мовному просторі, так і за його межами. Завданням сучасної семасіології, або принаймні одним з них, є укладання словників

(каталогів, реєстрів тощо) семантичних переходів (трансформацій, типологій тощо) лексики будь-якого значення на матеріалі будь-якої мови.

Про це давно говорять, проте попереду ще багато роботи, яка має довести універсальність семантичної еволюції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гамкрелідзе Т.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры / Т.В. Гамкрелідзе, Вяч. Вс. Иванов. — Тбилиси : Изд-во Тбилисского ун-та, 1984. — Ч. I–II. — 1328 с.
2. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь / И.Х. Дворецкий. — М. : Русск. яз., 1976. — 1096 с.
3. Десницкая А.В. Сравнительное языкознание и история языков / А.В. Десницкая ; [отв. ред. В.П. Нерознак]. — Л. : Наука, 1984. — 278 с.
4. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. — Вып. 32. — М. : Наука, 2005. — 261 с.
5. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. — Вып. 19. — М. : Наука, 1992. — 254 с.
6. Зализняк А.А. Русская семантика в типологической перспективе / А.А. Зализняк. — М. : Языки славянской культуры, 2013. — 640 с. — (Studia philologica).
7. Иванов Вяч. Вс. О значении хеттского языка для сравнительно-исторического исследования славянских языков / Вяч. Вс. Иванов // Вопросы славянского языкознания / [отв. ред. С.Б. Бернштейн]. — М. : Изд-во АН СССР, 1957. — Вып. 2. — С. 3–28.
8. Мікіна О.Г. Историко-семасіологічне дослідження латинських і романських дієслів мовлення на індоєвропейському фоні : моногр. / О.Г. Мікіна. — Донецьк : Юго-Восток, 2012. — 450 с.
9. Мікіна О.Г. Про шляхи формування методики семасіологічних студій / О.Г. Мікіна // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. / Донецький нац. ун-т ; [гол. ред. А.П. Загнітко]. — Донецьк : ДонНУ, 2014. — Вип. 28. — С. 187–193.
10. Пизани В. Этимология (история, проблемы, метод) / В. Пизани ; [пер. с итал. Д.Э. Розенталя]. — М. : Эдиториал УРСС, 2001. — 184 с.
11. Срезневский И.И. Материалы для Словаря древнерусского языка : в 3 т. / И.И. Срезневский. — М. : Книга, 1890–1912. — Т. III. — Ч. 1–2. — 1903–1912. — [4] с., 1684 стб., Доп. 272 стб., 13 с.
12. Топоров В.Н. Прусский язык. Словарь / В.Н. Топоров ; [отв. ред. Вяч. Вс. Иванов]. — М. : Наука, 1975. — Т. 1: А–D. — 399 с.
13. Трубачев О.Н. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования / О.Н. Трубачев. — М. : Наука, 2003. — 489 с.
14. Bloch O. Dictionnaire étymologique de la langue française / O. Bloch, W. Von Wartburg. — P. : Quadrige / PUF, 2004. — 682 p.
15. Bréal M. Dictionnaire étymologique latin / M. Bréal, A. Bailly. — Paris : Hachette, 1885. — 465 p.
16. Cid — Cantar de Mío Cid [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.los-poetas.com/e/cid.htm>. — Дата звернення: 19.03.2017.
17. Corripio F. Diccionario etimológico general de la lengua castellana / F. Corripio. — Barcelona : Bruguera, 1974. — 511 p.
18. Cunha A.G da. Dicionário Etimológico Nova Fronteira da língua portuguesa / G. da Cunha. — Rio de Janeiro : Editora Nova Fronteira, 2003. — 940 p.
19. Dante Alighieri. La Divina Commedia. Purgatorio [Електронний ресурс] / Dante Alighieri. — Режим доступу : <http://ladante.it/DanteAlighieri/hochfeiler/purgator/testo/pg15.htm>. — Дата звернення: 10.06.2017.
20. Diccionario del uso de español en España y America / [red. Aguilar España D., Barrio Estévez L. del, Brossa Sábada I. M. y otros]. — Barcelona : VOX, SPES Editorial, 2002. — 2022 p.
21. Dicionário Priberam da Língua Portuguesa [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.priberam.pt/> — Дата звернення: 19.03.2017.
22. Ernout A. Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots / [3ème éd.] / A. Ernout, A. Meillet. — Paris : C. Klincksieck, 1951. — [XXII], 1385 p.
23. Fabra P. Diccionari general de la llengua catalana / P. Fabra. — Barcelona : Edhasa, 1986. — 1787 p.
24. Grande Dizionario Italiano di Gabrielli Aldo [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.grandidizionari.it>. — Дата звернення: 19.03.2017.
25. Greimas A.J. Dictionnaire de l'ancien français. Le Moyen Age / A.J. Greimas. — Paris : Larousse, 1994. — 630 p.
26. Greimas A.J. Dictionnaire du moyen français / A.J. Greimas, T.M. Keane. — Paris : Larousse, 2001. — 668 p.
27. Le Roman de Renart / [introduction, notes, bibliographie et chronologie par J. Dufournet]. — Paris : GF Flammarion, 2003. — 505 p.

28. Moliner M. Diccionario de uso del español [Електронний ресурс] / M. Moliner — Madrid : Gredos, 2003. — Edición en CD ROM Windows 95.
29. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch / J. Pokorny. — Bern, München : Francke Verlag, 1959. — Bd. I. — 1182 S.
30. Väänänen V. Le journal épître d'Egérie (*Itinerarium Egeriae*). Etude linguistique / V. Väänänen. — Helsinki : Suomalainen Tiedeakatemia, 1987. — 177 p.
31. Varron. La langue latine / Varron : [traduit et commenté par P. Flobert]. — Paris : Les belles lettres, 1985. — T. II. — L. VI. — 183 p.
32. Walde A. Lateinisches etymologisches Wörterbuch / A. Walde, J.B. Hofmann. — Heidelberg : Carl Winter, 1938–1956. — Bd. 1–2.

REFERENCES

1. Gamkrelidze, T.V. (1984). Indoieuropeiskii yazyk i indoieuropeitsy. Rekonstruktsiia i istoriko-tipologicheskii analiz praiazyka i protokultury [Indo-European Language and Indo-Europeans. Reconstruction and Historical-Typological Analysis of Protolanguage and Protoculture]. Tbilisi : Izd-vo Tbilisskogo un-ta, Ch. I–II, 1328 p.
2. Dvoret'skii, I.Kh. (1976) Latinsko-russkii slovar [Latin-Russian dictionary]. Moscow: Russk. yaz., 1096 p.
3. Desnitskaia, A.V. (1984). Sravnitelnoie yazykoznaniiie i istoriia yazykov [Comparative Philology and History of Languages]. V.P. Neroznak (Ed.). Lviv : Nauka, 278 p.
4. Etimologicheskii slovar slavianskikh yazykov. (2005). Praslavianskii leksicheskii fond [Slavic Languages Etymological Dictionary. Proto-Slavic Vocabulary]. Moscow : Nauka, 32, 261 p.
5. Etimologicheskii slovar slavianskikh yazykov. (1992). Praslavianskii leksicheskii fond [Slavic Languages Etymological Dictionary. Proto-Slavic Vocabulary]. Moscow : Nauka, 19, 254 p.
6. Zalizniak, A.A. (2013) Russkaia semantika v tipologicheskoi perspektive [Russian Semantics in Typological Perspective]. Moscow : Yazyki slavianskoi kultury, 640 p.
7. Ivanov, Viach. Vs. (1957) O znachenii khett'skogo yazyka dlia sravnitelno-istoricheskogo issledovaniia slavianskikh yazykov [About Importance of the Hittite for the Comparative-Historical Study of Slavic Languages] Voprosy slavianskogo yazykoznaniiia. S.B. Bernshtein (Ed.). Moscow : AN SSSR, 2, 3–28.
8. Mikina, O.H. (2012) Istoryko-semasiolohichne doslidzhennia latynskykh i romanskykh diiesliv movlennia na indoieuropeiskomu foni [Historical-Semasiological Study of the Latin and Romance Verbs of Speech on the Indo-European Ground]. Donetsk : Yuho-Vostok, 450 p.
9. Mikina, O.H. (2014) Pro shliakhy formuvannia metody semasiolohichnykh studii [About the Ways of Forming Methodology of Semasiological Studies]. Lnhvistychni studii. Donetskyyi nats. un-t, 28, 187–193.
10. Pizani, V. (2001). Etimologiiia (istoriia, problemy, metod) [Etymology (History, Problems, Method)] (D.E. Rozentalia Trans) Moscow : URSS, 184 p.
11. Sreznevskii, I.I. (1890-1912). Materialy dlia Slovaria drevnerusskogo yazyka [Materials for the Old Russian Language Dictionary]. (Vols 1-3). Moscow : Kniga, V. III. (Ch. 1–2), 1903–1912, [4] s., 1684 stb., Dop. 272 stb., 13.
12. Toporov, V.N. (1975). Prusskii yazyk. Slovar [Prussian Language. Dictionary]. Viach. Vs. Ivanov (Eds). Moscow : Nauka, V. 1: A–D, 399.
13. Trubachev, O.N. (2003). Etnogenez i kultura drevneishikh slavian. Lingvisticheskie issledovaniija [Ethnogenesis and Culture of the Earliest Slavs. Linguistic investigations]. Moscow : Nauka, 489 p.
14. Bloch, O., & W. Von Wartburg. (2004). Dictionnaire étymologique de la langue française. P. : Quadriga / PUF, 682 p.
15. Bréal, M., & Bailly, A. (1885). Dictionnaire étymologique Latin. Paris: Hachette, 465 p.
16. Cid — Cantar de Mío Cid. Retrieved from <http://www.los-poetas.com/e/cid.htm>
17. Corripio, F. (1974). Diccionario etimológico general de la lengua castellana. Barcelona: Bruguera, 511 p.
18. Cunha, A.G da. (2003). Dicionário Etimológico Nova Fronteira da língua portuguesa. Rio de Janeiro : Editora Nova Fronteira, 940 p.
19. Dante Alighieri. La Divina Commedia. Purgatorio. Retrieved from <http://ladante.it/DanteAlighieri/hochfeiler/purgator/testo/pg15.htm>
20. Aguilar España D., Barrio Estévez L. del, Brossa Sábada I. M. (Eds) (2002). Diccionario del uso de español en España y America. Barcelona : VOX, SPES Editorial, 2022 p.
21. Dicionário Priberam da Língua Portuguesa. Retrieved from <http://www.priberam.pt/>
22. Ernout, A., & Meillet, A. (1951). Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots (3ème éd.). Paris : C. Klincksieck, XXII, 1385 p.
23. Fabra, P. (1986). Diccionari general de la llengua catalana. Barcelona : Edhasa, 1787 p.
24. Grande Dizionario Italiano di Gabrielli Aldo. Retrieved from <http://www.grandidizionario.it>

25. Greimas, A.J.(1994). Dictionnaire de l'ancien français. Le Moyen Age. Paris : Larousse, 630 p
26. Greimas, A.J., & Keane, T. M. (2001). Dictionnaire du moyen français. Paris : Larousse, 668 p.
27. Le Roman de Renart (2003). (Introduction, notes, bibliographie et chronologie par J. Dufournet). Paris : GF Flammarion, 505 p.
28. Moliner, M. (2003). Diccionario de uso del español. Madrid: Gredos, edición en CD ROM Windows 95.
29. Pokorny, J. (1959). Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern, München : Francke Verlag, L., 1182 p.
30. Väänänen, V. (1987). Le journal épître d'Egérie (Itinerarium Egeriae). Etude linguistique. Helsinki : Suomalainen Tiedeakatemia, 177 p.
31. Varron. (1985). La langue latine / Varron (P. Flobert Trans). Paris : Les belles lettres, V. II., L. VI., 183 p.
32. Walde, A., & Hofmann, J. B. (1938–1956). Lateinisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg: Carl Winter, Bd. 1–2..